

Karádi Zsolt, Pethő József (szerk.)

Az empíriától az elméletig. Tanulmányok a nyelv- és irodalomtudományok köréből. „RIK-U” Kiadó, Nyíregyháza–Ungvár, 2018. Papírkötés. 287 old.
ISBN 978-617-7404-88-9

Pataki Éva

A Karádi Zsolt és Pethő József által szerkesztett tanulmánykötet a nyíregyházi „RIK-U” Kiadó gondozásában jelent meg 2018-ban. A kötet összesen 22 tanulmányt tartalmaz a nyelv- és irodalomtudományok témaköréből, melyek jelentős része egy 2015-ös nemzetközi konferencia alkalmából született. A szerkesztői előszót Tukacsné dr. Károlyi Margit főiskolai tanár születésnapjára köszöntése követi, ezt pedig maguk a tanulmányok három nagy fejezetre osztva: *Nyelvészet, Irodalom- és kultúratudomány*, illetve *Ukrainisztika* címmel. A kötet érdekessége, hogy a magyar nyelvű írások mellett helyet kapott egy angol és két ukrán nyelven írt tanulmány is.

A kötet előszavában a szerkesztők megfogalmazzák a tanulmánygyűjtemény létrejöttének célját, mely a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében folyó empirikus és elméleti megközelítésű, széles spektrumon mozgó kutatások bemutatása és közzététele, illetve az aktuális nyelv- és irodalomtudományi irányzatok, módszerek és témák megismertetése az olvasóval.

A szerkesztők a kötetet kolléganőjüknek, Tukacsné dr. Károlyi Margitnak ajánlják, akiről és akinek P. Lakatos Ilona írt köszöntőt 60. születésnapja alkalmából. A köszöntő bemutatja a kiváló főiskolai tanár és tudós életének és pályájának meghatározó helyszíneit és stációit, idézve és méltatva sokoldalúságát, kiváló felkészültségét, hivatástudatát és magas színvonalú oktató-nevelő-vezetői munkáját. Tukacsné dr. Károlyi Margit tudományos munkásságának bemutatására és méltatására bizonyára egy teljes kötet sem lenne elegendő – hely hiányában az írás a fontosabb állomásokra és eredményekre fókuszálva tárja az olvasó elé a Nyíregyházi Főiskola volt dékánjának, rektorhelyettesének, rektori tanácsadójának, illetve a szociodialektológiai kutatócsoport egyik alapítójának tudományos pályáját. A kárpátaljai és a román határ mentén húzódó magyarlakta településeken végzett, a nyelvhasználatra irányuló kutatások; a közel 100 tanulmány és két önálló kötet jegyzése társszerzőként; a több mint ötven hazai és nemzetközi konferencia-előadás; konferenciaszervezés és konferenciakötetek szerkesztése; a számos bizottsági tagság és a külföldi szakmai kapcsolatok ápolása egy kiemelkedő tudományos pálya és egy kiváló ember életének tanúbizonyságai – egy olyan kiválóságé, melyet többek között Arany Köztársasági Érdemkereszttel jutalmaztak. P. Lakatos Ilona köszöntője egyszerre objektív tiszteltetés az elvégzett hatalmas munka és az elért eredmények előtt, és szeretetteljes visszaemlékezés a kollégaként és barátként együtt töltött évekre.

A köszöntőt követően a kötet első és legterjedelmesebb részét a nyelvészet tudományterületéhez kapcsolódó tizenöt tanulmány alkotja olyan változatos témákban,

mint például az oktatás, a fordítás, a nyelvhasználat, a stilisztika, a színterminológia vagy a szociodialektológia.

A nyitódolgozatnak, Ajtay-Horváth Magda tanulmányának fókuszában Parti Nagy Lajos *Halk, talmi vers az irodalom házához* című versének és Dornacher Kinga angol nyelvű fordításának fordításstilisztikai elemző összevetése áll. A virtuális határait fókuszáló elemzés során a szerző arra a végkövetkeztetésre jut, hogy Parti Nagy költészete nem teszi lehetővé a célnyelvi ekvivalenciateremtést, igazolva azt a feltevést, hogy egy kultúra újraértelmezett jelentésrétegei és intertextuális dimenziói nem transzferálhatóak teljes mértékben az idegen nyelvre szövegmagyarázatok és a forrásnyelvi kultúra beható ismerete nélkül.

Bárány Erzsébet a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban zajló ukránnyelv-oktatás minőségét vizsgálja tanulmányában. A szerző azzal érvel, hogy a jelenleg érvényesülő oktatáspolitikai tényezők miatt, illetve a megfelelő szemlélet, az erre alapozott módszer és a pontosan megfogalmazott célok hiányában az oktatás valójában nyelvi hátrány kialakulásához vezet, az ukrán irodalom pedig a diszkrimináció eszközévé válik. A probléma megoldásához a szerző egy sor szempontot kínál, amelyek elengedhetetlenek az államnyelv sikeres elsajátításához a kárpátaljai magyar közösség tagjai számára.

Beregszászi Anikó írása a 2005-ben indult ukrain oktatáspolitikai változások hatását vizsgálja a magyar mint anyanyelv oktatása területén, a 2018-ban jelentkező eredményekre és problémákra fókuszálva. A szerző szerint bár a nyelvi változatos-ságra törekvő új tanterv és tankönyvek, illetve a nyelvhasználat-központú szemlélet pozitív változásként értékelhető, a reform továbbra is számos kihívással néz szembe és több problémát vet fel, elsősorban az Ukrajna politikai és gazdasági instabilitásából fakadó negatív hatások, valamint az anyanyelvi oktatás kisebbségi helyzete és kiszolgáltatottsága miatt.

A longitudinális kutatási módszerben rejlő lehetőségeket veszi sorra Borbély Anna tanulmánya egy 2009-es nyíregyházi empirikus kutatás példájának részletes elemzésén keresztül. A kutatás eredményeiből kiindulva a szerző azzal érvel, hogy a longitudinális módszer a leghatékonyabb a nyelvi változások időbeli dimenziójának vizsgálatára, mivel eredményei nagyobb lehetőséget nyújtanak az egyének és csoportok közötti (trendkutatás), illetve az egyéneken belüli (panelkutatás) változások megragadására és értelmezésére, mint a keresztmetszeti kutatások.

Kárpátaljai barangolásra hívja az olvasót Csernicskó István tanulmánya: betekintést nyújt a dialektológusok terepmunkájába és a kutatás során készült fényképekkel illusztrálva vizsgálja a kárpátaljai nyelvi tájkép egyes sajátosságait. A szerző rámutat arra, hogy a nemzeti közösség intézményeinek, szervezeteinek egymással folytatott legitimációs küzdelmei, és a helyi, lokális közösségek kezdeményezései nagymértékben alakíthatják egy régió, ez esetben Kárpátalja nyelvi tájképét.

Cs. Jónás Erzsébet tanulmányában a műfordítást mint „a világirodalom létezés-módját” tárgyalja a fordítás nyelvszemiotikai modellje, a hermeneutikai megközelítés, a pragmatikai aspektus és a kognitív jelentésképzés kapcsolódásainak vizsgálatán keresztül. A szerző rávilágít arra, hogy a műfordítás létrejöttében egyaránt meghatározó szerepet játszik a nyelvhasználat, a stilisztika és a pragmatikai tudatosság.

Azzal érvel, hogy a fordítói magatartás diszkurzív viszonyban áll az eredeti szöveggel, a fordításban pedig jól megfigyelhető a szövegértelmezés, a temporalitás tényezője és a fordító által feltételezett olvasói horizont nyelvi leképeződése is.

A Magyar Nyelvészeti Tanszék szociodialektológiai kutatócsoportja az északkeleti hármás határ mentén 3-3 többségi-kisebbségi magyar településen végzett gyűjtést. A gyűjtésből származó korpuszt elemzi T. Károlyi Margit tanulmánya a fonológiai koartikulációs folyamatok megvalósulása szociokulturális különbségeinek aspektusából. A kutatás és elemzés eredményeként a szerző rávilágít arra, hogy a koartikuláció eredménye kevésbé függ a területi tényezőktől, mint a beszéd egyes tényezőitől, a beszédstílus azonossága esetén pedig az alkalmazkodás mértéke elsősorban a szociokulturális státus függvénye.

Minya Károly tanulmánya azt vizsgálja, miként jelennek meg napjainkban a paronimák a nyelvhasználatban. A szerző bemutatja, mennyire képesek értelmezni magyar szakos hallgatók a hasonló alakú és hangzású szópárokat. Taglalja az ún. helyesírási paronimákat, a szópárok összetévesztésének irányát (egyirányú és többirányú), illetve elhelyezi azokat a hangalak és jelentés viszonyát bemutató táblázatban.

C. F. Ramuz narratívájának fordításstilisztikai kérdéseivel foglalkozik Nagyné Schmelcz Erika írása. A tanulmány ismerteti a svájci szerző narratíváinak fordításában rejlő nehézségeket, majd a személydeixis és az igeidő újszerű használatának példáin keresztül megvizsgálja, milyen átváltási műveletekkel és eredménnyel sikerült a fordítónak, Gyergyai Albertnek a magyar olvasók számára átadni az elbeszélői módban rejlő művészi üzenetet.

Pethő József tanulmánya a funkcionális kognitív stilisztikának eddig megvalósult főbb empirikus kutatásait, illetve eredményeket ígérő kutatási lehetőségeit mutatja be először magyar, majd nemzetközi vonatkozásban. Barbara Sandig és Tolcsvai Nagy Gábor megállapításaira támaszkodva az empirikus kutatások és a stíluselmélet szerves összefüggése mellett érvel.

Granville W. Pillar angol nyelvű tanulmánya a magyarországi kéttannyelvű oktatást vizsgálja a CLIL-módszer (tartalomalapú nyelvoktatás) szempontjából. A szerző arra keresi a választ, milyen mértékben használják a CLIL-t jelenleg az idegennyelvi kompetenciák fejlesztésére az általános és középiskolákban, valamint a felsőoktatásban, illetve milyen kihívásokkal szembesülnek a módszert alkalmazó tanárok. A vizsgálat konklúziójaként a szerző megállapítja, hogy a CLIL elsősorban abban különbözik a többi módszertől, hogy a nyelvтанár egyben szaktanár is, és így módon két területen is kihasználhatja a nyelvi készségek fejlesztésében rejlő lehetőségeket.

Sebestyén Zsolt tanulmányában a Fehér-Tisza völgye 45 jelentősebb víznevének etimológiáját elemzi és a névadásban szerepet játszó legfontosabb és leggyakoribb tendenciákat, motivációkat vizsgálja. A névfejtések eredményeként a ruszin és a román etnikumot azonosítja névadóként és arra a következtetésre jut, hogy a víznevek létrejöttében a legfontosabb szerepet a metonimikus névátvitel játssza.

A szinterminológiára fókuszáló tanulmányában Simigné Fenyő Sarolta empirikus, antropológiai nyelvészeti kutatásokból kiindulva mutatja be, miként lehet a

nyelvi jelenségekre vonatkozó elméletek megfogalmazásáig eljutni. A tanulmány rámutat arra, hogy a színnevek alkalmasak konnotatív, metaforikus és metonimikus jelentés kifejezésére is. Az alapszínnevekre vonatkozó elemzés eredményeként megállapítja, hogy a színnevek gyakorta az új fogalmak kifejezésére szolgálnak, ezért a nyelvészet egyik fontos feladata lehet az elkövetkezőkben a színnevek tanulmányozása és rendszerezése.

Zopus András írása négy székely település családneveinek elemzését mutatja be a 17. századi székelyföldi összeírások alapján. A funkcionális-szemantikai elemzés a családnevek különböző funkcióira világít rá, míg a lexikális-morfológiai elemzés során a szerző osztályozza a családnevek felépítésében részt vevő lexémákat és toldalékmorfémákat.

A nyelvészeti rész zárótanulmányának fókuszában a közösségi szerepvállalás áll. A szerző, Jakabné Zubály Anna bemutatja a Nyíregyházi Főiskolán 40 éve indult és nemrég megszűnt gyors- és gépírás (ügyvitel) szakos tanárképzés közösségformáló és -összetartó szerepét és azt vizsgálja, melyik szervezet rendelkezik olyan norma-rendszerrel, értékrenddel és pozitív hatással, hogy ezt a szerepet átvehesse.

A kötet második részét az irodalom- és kultúratudományhoz kapcsolódó, a magyar irodalom- és színháztudomány, illetve az angolszász filmművészet területeire fókuszáló négy tanulmány alkotja. Antal Attila írása a költő Tűz Tamás líráját elemzi az otthontalanság- és magányérzet motívumai szempontjából. A szerző azzal érvel, hogy a Magyarországról 1956-ban kivándorolt költő otthontalanságérzetének alapvető oka a tartalmas emberi kapcsolatok hiányának, a hagyományos értékek sorvadásának, a szellemi-lelki kiüresedésnek a tapasztalata.

Antal Balázs tanulmánya a magyar abszurdban fellelhető beszédformákra fókuszál: Sigmond István *Egy panaszczyűjtő panaszhai* című kisregényének szoros olvasatán keresztül a hatvanas–hetvenes évek magyar abszurd prózájának módszere alapján vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy ezek a művek zsánerirodalmi eszközökkel beszélnek az egyén és a hatalom viszonyáról.

Jánosi Zoltán a magyar kultúrában a finnugor folklórból eredő hatások megjelenési formáit kutatja tanulmányában. Részletesebben tárgyalja a József Attilánál és Juhász Ferencnél jelentkező finnugor motivációkat és a Kalevala-hatást, illetve Ilyés Gyula írásaiban a két kulturális közösség azonosságtudatának megjelenését, melyek a szerző szerint azt jelzik, a finnugor identitás esztétikai ága poézisalakító szerepet töltött be az említett szerzők esetében.

Az irodalom- és a színháztudomány határán mozgó írásában Karádi Zolt, a nyíregyházi színtársulat által 2016-ban bemutatott *Túl zajos magány* című Hrabal-adaptációt vizsgálja. Ivo Krobot rendezését elemezve elsősorban az epikai textusra s az abból eredő színpadai monológok-dialógusok hatásmechanizmusára fókuszál, illetve figyelmet fordít a rendezői-szenikai megoldásokra és a színészek játékára is.

Tukacs Tamás tanulmánya Alfred Hitchcock *Hátsó ablak* című 1954-es filmalkotását elemzi a különböző nemi kódoltságú szerepek (gender) és a vizualitás összefüggésében. Laura Mulvey „férfitekintet” („male gaze”) fogalmából kiindulva a szerző azzal érvel, hogy bár a film látszólag egy újfajta, aktív és emancipált női szerepet propagál, a női főszereplő továbbra is a férfitekintetnek kiszolgáltatott

objektum marad, ezáltal pedig a film megerősíti a hagyományos patriarchális és paternalista gender-pozíciókat.

A kötet harmadik és egyben záró része két, az ukrainisztika tudományterületén vizsgálódó, ukrán nyelven írt tanulmányt tartalmaz. Balla Evelina Valeriy Shevchuk kortárs ukrán prózaíró novelláit elemzi a lírikus sajátosságok szempontjából és kiemeli, hogy az elemzett novellák lírai anyagának alapvető elemei a szubjektivitás, a meghatározott narratív struktúra, a líraian ábrázolt tájképek jelenléte, a szimbolikus képek, a metaforikus struktúrák és más művészi eszközök.

A 14–15. századi ukrán–moldvai nyelvemlékekben előforduló kölcsönzéseket mutatja be Stefuca Viktória írása. A szerző arra a következtetésre jut, hogy az ukrán nyelv elsősorban az adminisztratív lexikai elemeket kölcsönözte a magyar nyelvből, s ezeket 23 különböző formában tartalmazza számos oklevél és sírfelirat is.

„Az empiriától az elméletig” gondosan megszerkesztett, a tanulmányok témáit tekintve elképesztően sokrétű, tartalmi gazdagsággal és szakmai igényességgel megírt gyűjtemény. A szerkesztők által megfogalmazott célok maradéktalanul megvalósulnak: az olvasó valóban mélyreható és inspiráló betekintést nyer a kurrens tudományos irányzatokba, kutatási módszerekbe a legváltozatosabb nyelvészeti, irodalom- és kultúratudományi témákban. A tudományos színvonal mellett kiemelendő pozitívum a kötet többnyelvűsége, színvonalas megjelenése, illetve tartalmi átláthatósága és érthetősége, mely miatt mind a szakmában kutató, mind az iránta érdeklődő kutatóknak, oktatóknak és hallgatóknak is hasznos forrásként szolgálhat. Mindez érdemessé teszi arra, hogy a bölcsészettudományi karok könyvtárainak polcain méltó helyet kapjon. Különösen szakdolgozatírás előtt álló magyar- és idegennyelvszakos hallgatók figyelmébe ajánlom.